

A készlet avagy a felejtésre nem törekvő reflektált valamilyenség esélyeiről

MODERN – MAGYAR – IRODALOM – TÖRTÉNET (TANULMÁNYOK)

Tiszatáj Könyvek
Szeged, 2006
241 oldal, 1950 Ft

A magyarországi egyetemi szférának a humaniorák művelésére szakosodott, némiképp elgyötört lakóit számos jelenség idegesíti mostanában. Ezek között a legrafináltabban, mert a legkitartóbban bosszantóak talán azok, melyek abból erednek, hogy a történetének legkevésbé organikus átalakulása előtt álló, s emiatt igencsak frusztrált intézményrendszer számos olyan igényt megfogalmaz velük szemben, melyeknek teljesítéséhez, felettébb barátságtalan módon, egyáltalán nem biztosítja a megfelelő kereteket. *Publikálj, vagy pusztulj!* – mondja például fenyegetően, miközben korántsem világos, hogy voltaképpen hol, miféle orgánumokban is kellene vagy lehetne az egyéni szakmai pusztulás elkerüléséhez bizonyosan elegendő mennyiségű és minőségű publikációs dózist újra meg újra elhelyezni. Arról pedig végképp nincsen szó, hogy az intézményrendszer ebben a tekintetben azokra is ügyelne, akik (némiképp érthetetlen okokból) éppen most kívánnak e szféra lakóivá válni – ám ettől függetlenül az ő belépésüket is a minél vastkosabb kinyomtatott életmű feltételéhez köti. Hát ezért

különösképpen fontos a *Tiszatáj Könyvek*, immár három kötetből álló, *irodalom – történet* – sorozata. (Hogy „régimagyaros” kötet – egyelőre – miért nincs, azt most nem kérdezem meg.)

A könyvkiadók és az egyetemek együttműködésére persze számos egyéb példa lenne hozható. Ami természetes is, hiszen nem nehéz észrevenni, hogy az egyetem olyan speciálisan biztos piac, amely a saját maga által (részben: kényszerűen) előállított termékeket jórészt el is fogyasztja (részben: kényszerűen). Ahogy nem nehéz észrevenni azt sem, hogy éppen ezért a külső profi (vagy legalábbis: profit *orientált*) kiadó tulajdonképpen olyan hasznot főlöz le, amely (ott termelték meg, ott vásárolták meg:) teljes egészében az egyetemet illetné, s így a jövő – hosszú távon, legalábbis ami a papíralapú hordozókat illeti – mindenképpen az egyetemi kiadóké. Addig azonban az olyan nagyon-egyetem-közeli kiadók segítségének kell és lehet örülnünk (mivel a nagydoktorok általában nem szerkesztenek lapot, sajnálatosan ritkán tehetjük), mint amilyen a *Tiszatáj*.

Az irodalom – történet – sorozat kötetei azonban még ezen a körön belül is speciálisak. Az egyetemi, vagy nagyon-egyetem-közeli kiadók ugyanis a legtöbb esetben *project*-köteteket adnak ki. Olyan gyűjteményes munkákat, amelyekkel egy-egy kutatási alakulat igazolni kívánja, hogy elvégezte azt a munkát, amelyre pályázatának elnyerésekor ígéretet tett. Az értelmezői szótárak totalizálódásának és a kutatói konzorciumok uralmának korában ezek a kötetek szükségszerűen nagyok és egyneműek: egy-egy kérdésirány mentén végigszántanak egy-egy jól definiált területen. Eredmény-centrikusak, hasznosak, sok esetben nélkülözhetetlenek – és szinte kivétel nélkül roppantmód unalmasak. Az *irodalom – történet* – sorozat kötetei (s ennek persze jórészt a szegedi egyetem bölcsészeinek pályázati teljesítménye, nem *mindig* igazságtalan alulreprezentáltsága az oka) nem ilyenek. A fiatal kutatók egyéni szakmai stratégiáinak hol össze-, hol széttartó irányai állnak egybe (vagy nem) egy nagyobb nyalábbbá, amelynek szükségszerű sokszínűsége nem csupán éltszerűbb, de talán, bizonyos szempontokból, tanulságosabb is, mint a termelésre átállított monolit elméleti rendszerek megnyugtatóan egyhangú dübörgése.

A sorozat harmadik, *modern – magyar – irodalom – történet* című kötetének előszava, *Szerkesztői jegyzete* szerint „a klasszikus modernséggel és a kortárs magyar irodalommal foglalkozó tanulmányokban az *elméleti szempont és a filológiai megközelítés egyaránt* helyet kap” (5., Kiemelések tőlem. Sz. L.). Ez, így, ebben a formában, a kötet egészét illetően – azt hiszem – *nem igaz*. Érteni vélem viszont, hogy a bevezető szerzői (Kolozsi Orsolya és Urbanik Tímea) miért látják így. Mindenekelőtt, gondolom, persze azért, mert az ő (a kötetben egymás mellett szereplő) tanulmányaik (ellentétes hangsúlyokkal) *valóban* ilyenek: Urbanik dolgozata Mészöly Miklós *Zsilip* című írásának alakulástörténetét a genetikai és a szinoptikus textológia szellemében értelmezve jut el a hagyományosabb irodalomtörténeti szempontok felől is akceptálható kérdésekhez – Kolozsié pedig úgy hasonlítja össze Mészöly *Film* című regényét ill. Beckett *Film* című forgatókönyvét, hogy a vizsgálódás megalapozása és szigorú végigvitele még azokat is megnyugtatta, akiktől a medialitás-központú megközelítés esetleg idegen. Sokkal fontosabb azonban a másik ok. Az elméleti szempont és a filológiai megközelítés, más szavakkal: az irodalomelmélet és az irodalomtörténet, tovább egyszerűsítve: *haladiság* és *maradás* egyszerre történő alkalmazásának, szerves egységének hangsúlyozása akkortájt lett az interpretátori önértelmezések és a szakmai kritikák vezérszólama, központi *toposza*, amikor az elméleti *boom* jótékony hatásai lassanként testes, monografikus művekben is elkezdtek tetet öltetni: az elmúlt évszázad utolsó évtizedének első felében. Ekkoriban vált ugyanis lassanként világossá, mindkét tábor számára és nagyjából egyszerre, hogy az ellenfél erősebb, mint korábban remélhető volt. Az újszerű elméletek hívei csodálkozva látták, hogy ellenfeleiket súlyos, alapvető és megkerülhetetlen monográfiáik sem veszik rá a megtérésre – az irodalomtörténészek pedig meglepve tapasztalták, s nemes konzervativizmusuk nem is nagyon titkoltatta velük, hogy bizony, számukra sem feltétlenül teljesen haszontalanok azok kérdések, amelyek Hankiss Elemér utáni olvasmányokból következnek. Néhány valóban nagyszerű, egyik oldalról sem támadható könyv megjelenése és sikeres fogadtatása után (különös módon szinte mindegyiket Dávidházi Péter írta) aztán világossá vált, hogy a helyes stratégia (ha a munkában nem is feltétlenül, de az önmegjelenítés szintjén mindenképpen) ezúttal is az organikus egység, a szintézis hangsúlyozása. Vörös

farok helyett ezúttal néhány óvatos Derrida- ill. Horváth János-hivatkozás. Nem ütök sehova – mégis nekem füttyöl.

Az akadémiai beszédmód: örök. Képes *mindent* magába olvasztani. Ha szerencsénk van, néha-néha azonban tényleg *beoltódik* ezzel-azzal, és lassan, nagyon lassan, szinte észrevétlenül megváltozik egy picit. Éppen ezért azt gondolom, hogy manapság (de talán mindig is) szakmánk azon szövegei birtokolják a legtöbb innovatív erőt, azok viszik tovább az avantgárd zászlaját, azokat feszíti leginkább a rock & roll rugója, amelyek *valamilyenek*. Olyanok, amilyenek, de *teljesen* olyanok. Jelen kötet előszavát nem azért érzem elhibázottnak, mert haladtság és maradás organikus egysége valójában *nem* jön létre a szövegekben, hanem azért, mert a szintetiko-organikus egység tétele eltakarja ezen szövegek valódi innovatív teljesítményeit. Szegedy-Maszák Mihály egy nagyon fontos tanulmányában¹ nemrégiben arra hívta fel a figyelmet, hogy a módszertani újdonságok és az innovatív erő immár nem feltétlenül állnak egymással *egyenes* arányosságban. Érdemes és nagyon ajánlott figyelmeztetnünk egymást, hogy a franciák már nem téglaporral tisztítják az ágyúk csövét, de hosszabb távon mégiscsak akkor járunk jól, ha tudománytörténeti emlékezetünk tartós, ha vágyott újszerűségünk nem a korábbi elméleti megfontolások, korábbi hiteink azonnali, túlbuzgó, kritikátlan, neofita elfelejtésén alapul. A *reflektáltság* fontosabb az újdonságnál. A felejtésre pedig nem kell kifejezetten *törekedni*. A *modern – magyar – irodalom – történet* című kötet szövegeinek legfőbb értékét én éppen ebben: a *felejtésre nem törekvő reflektált valamilyenségben* látom.

Ha valaki az irodalomelmélet történéseit nem csupán fejlődéstörténetként, de mindig hozzáférhető készletként is képes kezelni, akkor előfordulhat, hogy Kosztolányi Dezső *Őszi reggeli* című versét olvasva újra jóllehet divatjukat múlt, ám attól még hasznos grammatikai fogalmakat fog használni (Kiss László). Pilinszky időkonceptióját a filozófia (Hankovszky Tamás), Nemes Nagy Ágnes prózaverseit a képleírás retorikája (Hernádi Mária), Weöres Sándor korai kísérleteit a zeneelmélet (Pethő Ildikó), líráját a szimbólumelméletek (Újvári Edit), színjátékait pedig a mítoszkritika és a népi kultúra kérdései felől interpretálja majd (Ócsai Éva). Babits regényeinek megértéséhez a látás-elméleteket (Bakonyi Veronika), Karinthy *Faremidójához A tragédia születését* (Kocsis Lilla), Déry Tibor *Szerelem* című novellájához pedig a poétikai-retorikai szempontrendszerrel hívja segítségül (Bordás Sándor). Örkény egyperceseit társasnyelvészetileg (Kötél Emőke), Bodor Ádám regényeit onomasztikailag és identitás-elméletileg (Bányai Éva), Nadas Péter filmnovelláját kép- és narrációelméletileg (Molnár Zsuzsa), Nadasdy Ádám szövegét pedig a bibliai hermeneutika eszközeivel interpretálja (Nagy Márta). De akkor sem érzi magát kínos helyzetben, ha egy elfelejtett irodalmi műhely vagy egy éppen egy irodalmi vadászbarátság dokumentumai felé fordul kiszámíthatatlan figyelme (Iván Zsuzsa, Sánta Gábor). Mivel itt arra van szüksége, visszatér a póre filológiához. Megteheti, hiszen azt a nyelvet is beszéli.

Manapság az egy nyelvű tanszék a divat. Amikor a szegedi Modern Magyar Irodalmi Tanszék vezetését nemrégiben átvette Odorics Ferenc, sokan attól tartottak – a tágabb kontextust figyelembe véve: nem is alaptalanul -, hogy a sokszínűségnek ezzel vége, a me-

¹ SZEGEDY-MASZÁK Mihály: *Irodalomtörténeti elképzelések a New Literary History című folyóiratban*. In Az irodalomtörténet esélye. Irodalomelméleti tanulmányok. Szerk.: Veres András. Bp., Gondolat, 2004. 296 l., 2680 Ft.) – Lásd még recenziómat: „Mindegy, hogy hogy, csak nehogy sehogy”. *Literatura*, 2005. 2. 240-247.

dialitás-elméletekkel újrafutózott kései retorikai olvasás leuralja a terepet, a második emeleti folyosót pedig hemzsegve-szörcsögve előzőnlük a dekonstrukció csereszabatos, szappantartó-fejű droidjai. Jönnek a klónkatonák – vagy maguk a buckalakók. Én ezt a kötetet olvasva úgy látom, hogy ezek az aggodalmak megalapozatlannak bizonyultak. A színvonal, persze, nem egyenletes. Én legalábbis úgy vélem, hogy Babits értelmezője a választott metódus történeti beágyazottságát, Déryé a módszer alkalmazásának finom fogásait, Mészölyéi a vizsgálat tárgyává életművet, Bodoré az elméletek házasíthatóságának szabályait, Nádasdy Ádámé pedig a megírás műveleteit *jobban* ismeri, mint a többiek. Néha alacsonynak találtam a reflektáltság fokát, néhol hiányoltam az érvelés összetettségét, némely ponton pedig túlzottnak találtam a fennálló kánonokhoz való ragaszkodást. Ha pedig úgy gondoljuk, hogy a módszertani készletből történő választáskor a szöveg igényére hallgatunk, tudjuk azonban azt is, hogy a szöveg csak miáltalunk képes a megszólalásra, igényeinek szóvá tételére, akkor teljesen bizonyos, hogy még hosszabban és még elmélyültebben kell elidőznünk, mielőtt nekifogunk az applikációnak. (Hogy *hogyan* és *meddig* – talán épp ezek ennek az iskolának a legmeghatározóbb alapkérdései.) Mindent összevetve azonban mégiscsak létrejöhetett itt egy olyan (sem az Ilia Mihály, sem az Odo-rics Ferenc iskolájában tanultaktól nem idegen) műhely, amelynek beszélői néha régi, néha új elméleti ajánlatok szövegközpontú, koncentrált, esetenként szélsőségesen egyoldalú csúcsrajzolásával nem mindig csupán *simogatják* a mindig maradéktalan centralizációra törekvő akadémiai diskurzus sertés testét, az undokot.

Régebben – a humanista hagyományoknak megfelelően – kicédulázott (jórészt: módszer-elméleti) bölcsességek borították az íróasztalomat körülvevő függőleges felületeket. Ma már csupán egyetlen ilyen cédulám van. A sokak számára *undorítóan* divatos (ám attól még hasznos) német gondolkodó 134. töredékének utolsó előtti mondata áll rajta. Egyszerű kis mondat, bár akárkitől azért nem származhatna, mindenesetre nekem mostanában fontos – és már az eredetiben is kurzív. „*A legnagyobb lelkiismeretességet összekötni a legnagyobb brutalitással*”.² Még több lelkiismeretességet és még több brutalitást kívánok valamennyiőnknek.

Szilasi László

² Walter BENJAMIN: „A szirének hallgatása”. *Válogatott írások*. Ford.: SZABÓ Csaba. Bp., Osiris, 2001. 115.